

PB-PP | B 19464
BELGIE(N) - BELGIQUE

SPOREN

VAN HERINNERING

55

PEDAGOGIE EN GESCHIEDENISOVERDRACHT

EEN DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE VAN
VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS

JANUARI - FEBRUARI - MAART 2025

definitie
**NAZIPERITOCIDE
VERSUS AKTION T4**
p. 2

actualiteit
**INTERVIEW MET
LAURENCE SCHRAM**
p. 5

oorden
**HET GEVAL
GROBSCHWEIDNITZ**
p. 8

biblio
p. 11

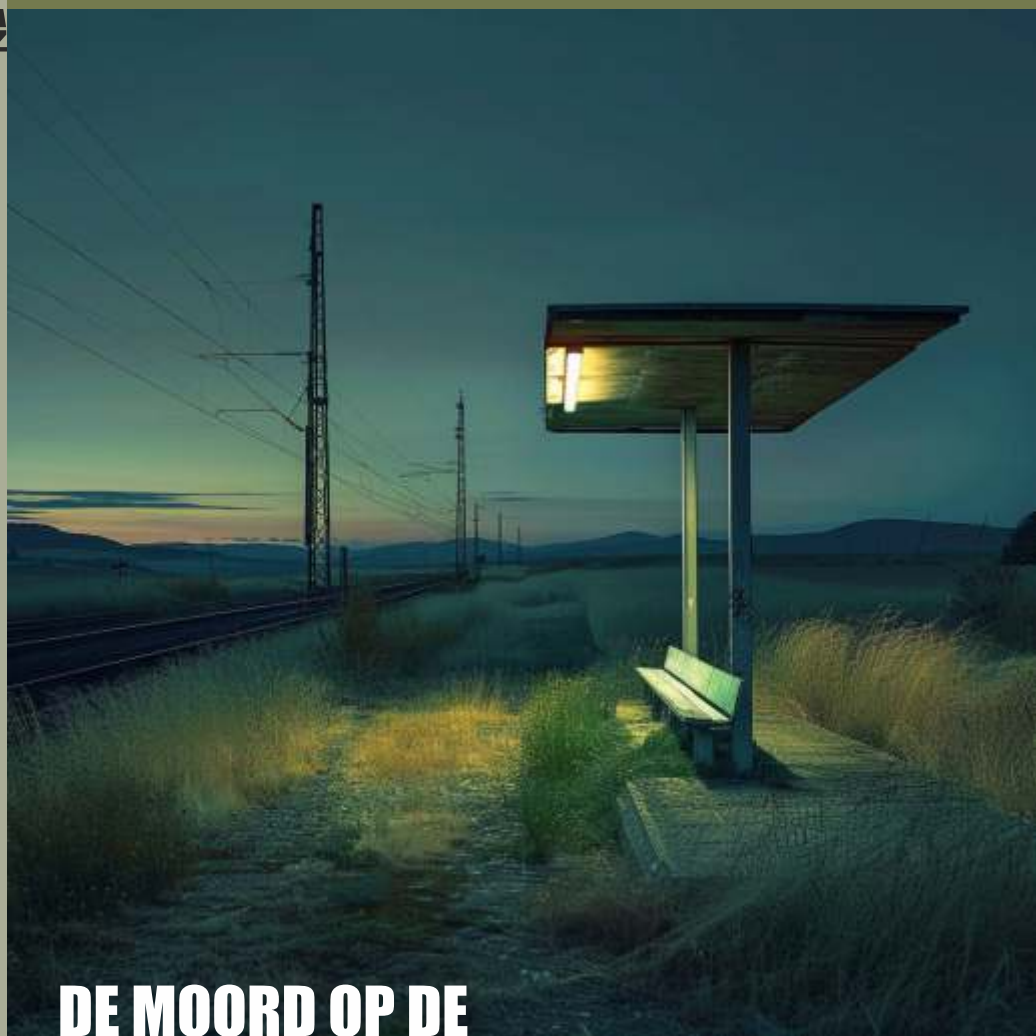
vraagstuk
**DE VERNIETIGING VAN
ONNUTTIG GEWORDEN
LEVENSONWAARDIG LEVEN
VOLGENS BINDING EN HOCHÉ**
p. 12 + pedagogische fiche p.17

klasreflectie
ALOISIA VEIT
p. 18

no comment
p. 20

wist je dit?
DE ROL VAN DE STIFTUNG
p. 21

**UITGELEZEN?
DEEL MIJ MET ANDEREN**

**DE MOORD OP DE
'NUTTELOZEN'**
deel 3

'T4' is de afkorting van *Tiergartenstrasse 4*, een straat en huisnummer in Berlijn waar het hoofdkantoor was gevestigd van de *Kanzlei des Führers der NSDAP*

NAZIPERITOCIDE VERSUS AKTION T4

In het eerste nummer (nr. 53) van dit jaarthema gingen we in op de algemene definitie van een peritocide. In de volgende drie nummers spitsen we ons toe op de deconstructie van veel gehanteerde termen, zoals in nr. 54 '(nazi-)euthanasie'. In dit artikel komen we terug op de misschien meest gebruikte term 'Aktion T4', soms simpelweg afgekort tot het nietszeggende 'T4'. Zoals in het vorige artikel van de rubriek 'definitie' aangetoond werd, is 'euthanasie', soms met het voorvoegsel 'nazi-', een te vermijden term. Ook de term 'Aktion T4' kan ons niet wijzer maken waar het effectief over gaat. Erger zelfs: ze kan voor meer verwarring zorgen. Het begrip wordt haast een pantoniem voor wat de nazi's hebben gedaan met hulpeloze, voor hen 'nuttelos' geworden, patiënten, Duitse burgers en mensen in het algemeen. In dit artikel ontleden we het woord/de term 'Aktion T4' en tonen we aan waarom we deze welgekende en veelgebruikte term beter kunnen vermijden aangezien deze een facet vertegenwoordigt van wat we 'naziperitocide' noemen.

Het uit het Duits komende woord 'Aktion' betekent 'actie', wat op zich niet veel zegt en niet erg verklarend is. Ten tijde van het nazisme, maar ook in het hedendaagse taalgebruik door Duitstalige sprekers, wordt het woord 'Aktion' gebruikt. Het duidt een handeling aan. De Duitser Peter Sandner stelde in 1999 vast dat de vaak voorkomende afkorting 'T4', die hij definieerde als 'Kranken-

mordaktion T4', na de Tweede Wereldoorlog is ontstaan, dus na de naziperitocide.

Op zijn proces verklaart Viktor Brack dat met de moordactie(s) verwezen wordt naar de betekenisloze 'Dienststelle T4', te vertalen als 'Bureau T4'. Wederom verduidelijkt Peter Sandner dit taalgebruik. Sinds 1943 was de gehanteerde term 'Zentraldienststelle T4' ('Centrale bureau T4').

'T4' slaat op de locatie van het kantoor van de KdF: *Tiergartenstraße*, nummer 4 (in het Nederlands vertaald als de 'Dierentuinstraat'...), in een chique wijk in Berlijn. Bij briefwisseling met *Tiergartenstraße*, 4, weten correspondenten met wie ze te maken hebben en wat de organisatie in het geheim uitvoert. Een gewone verwijzing met de voor de niet-ingewijden in het geheime pro-

gramma onverstaanbare en betekenisloze 'Aktion' maakt duidelijk waarnaar verwezen wordt. Wellicht zal na de Tweede Wereldoorlog een samensmelting hebben plaatsgevonden van de beide termen: de verbinding van het woord 'Aktion' met het uiteinde van het lange concept 'Zentraldienststelle T4', dat samen 'Aktion T4' vormt. Deze term is nooit door de nazi's en uitvoerders van de naziperitocide gebruikt. Het Wikipedia-artikel 'Aktion T4' geeft een duidelijke en interessante definitie. In dit artikel beperken we ons tot de Duitse versie, maar het Nederlands, Frans en Engels stemmen hiermee overeen. **'Aktion T4** ist eine nach 1945 gebräuchlich gewordene Bezeichnung für den systematischen Massenmord an mehr als 70.000 Menschen mit körperlichen, geistigen

und seelischen Behinderungen in Deutschland von 1940 bis 1941 unter Leitung der Zentraldienststelle T4. Diese Ermordungen waren Teil der Krankenmorde in der Zeit des Nationalsozialismus, denen bis 1945 über 200.000 Menschen zum Opfer fielen., en „T4“ ist die Abkürzung für die Adresse der damaligen Zentraldienststelle T4 in Berlin: Tiergartenstraße 4. Zu Beginn der Aktion befand sich die Dienststelle im Columbushaus.' ('Aktion T4 is een term die na 1945 werd gebruikt om de systematische massamoord te beschrijven op meer dan 70.000 mensen met lichamelijke, geestelijke en psychische handicaps in Duitsland van 1940 tot 1941 onder leiding van het Centrale Bureau T4. Deze moorden maakten deel uit van de moord op zieken tijdens het nationaalsocialistische tijdperk, waar-

van tot 1945 meer dan 200.000 mensen het slachtoffer waren.' – "T4" is de afkorting voor het adres van het toenmalige Centrale Bureau T4 in Berlijn: Tiergartenstraße 4. Aan het begin van de campagne was het kantoor gevestigd in het Columbushaus.' Vrije vertaling JP).

De term 'Aktion T4', of kortweg 'T4', wordt niet door de nazi's gebruikt. Sommigen hanteren wel (als was dit geen officiële benaming) termen zoals 'E-Aktion' of 'Eu-Aktion'. Zoals we in de rubriek Definitie van het vorige nummer bespraken, was het woord 'euthanasie' wel degelijk gekend in de Duitse taal. De verwijzing naar het moordprogramma, met het voor de belanghebbenden aangeduid met de term 'Aktion' (die voor hen verstaanbaar was), wordt soms voorafgegaan door

© vivrefm.com

▲ In september 2014 werd in Berlijn een gedenkteken ingehuldigd voor de lichamelijk en geestelijk gehandicapten die door de nazi's werden vermoord.

'E-' of 'Eu-', en dit wellicht om zich ervan te verzekeren dat dit niet misverstaan kan worden. Laten we vooral niet uit het oog verliezen dat de KdF niet enkel een peritocide uitvoerde; zij vervulde zoveel andere taken.

Wel interessant om te vermelden in dit artikel, is dat we in de Engelse versie op Wikipedia lezen dat de naoorlogse term 'Aktion T4' vele invullingen heeft en dat deze verschillende acties van elkaar onderscheiden worden. Wij vullen deze leegte in door het verdedigbare neologisme 'naziperitocide' te introduceren, ter vervanging van zoveel onduidelijke of misleidende termen, of van het woord 'Aktion T4' dat meerdere definities krijgt.

Het probleem waarop men stuit bij het lezen van wetenschappelijke literatuur, zijn de vele definities

en interpretaties van hetgeen men onder 'Aktion T4' verstaat. Naar onze mening slaat de term 'Aktion T4' op de moord op geïnstitutionaliseerde patiënten, georganiseerd vanuit een centraal orgaan – evenwel bestaande uit verschillende neporganisaties – en dit in speciaal ingerichte moordcentra. De vrijheid wordt hier genomen om dit de gecentraliseerde naziperitocide te noemen. De reden om voor een nieuwe term te kiezen, ter vervanging van 'Aktion T4' ligt in de duidelijkheid die het begrip moet scheppen. In vele opzichten wordt 'Aktion T4' bij diverse auteurs gelinkt aan andere moordacties (zoals *Aktion 14f13*), aan andere personen (zoals de moordacties in het bezette Polen, die niet uitgaan van, noch georganiseerd worden door Berlijn,

maar op eigen initiatief genomen werden), aan andere slachtoffer aantallen (alle slachtoffers van verschillende van elkaar te onderscheiden moordacties worden onder *Aktion T4* gerekend), enzovoort. Evenwel hebben al deze acties – die naar onze mening ongerechtvaardigd onder *Aktion T4* worden gerekend – één grote overeenkomst: steeds betreft het moordacties op naar nazi-ideologische maatstaven 'nutteloos' geworden mensen. Om die reden lijkt het ons meer geschikt te kiezen voor een nieuwe terminologie waarin de reden voor de moorden in vervat is. ■

Johan Puttemans

Pedagogisch coördinator
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

“WIE EEN REALITEIT CORRECT WIL BESCHRIJVEN, MOET EEN PASSENDE TERM GEBRUIKEN”

Interview met Laurence Schram, afgenomen te Brussel op 22 oktober 2024

Het vorige interview richtte zich op het ‘medische’ aspect van het gebruik van het woord ‘euthanasie’, door ‘Belgische’ euthanasie, kortom de medisch-dodelijke handeling op verzoek van de patiënt, te vergelijken met ‘nazi-euthanasie’, waarbij de term ‘euthanasie’ geen verband houdt met een barmhartige handeling. In dit artikel kijken we naar een ander woord dat vaak wordt gebruikt in een meer historisch-wetenschappelijke lezing: ‘Aktion T4’. In de rubriek ‘Definitie’ van nummer 53 hebben we dit woord – dat vaak als een pantoniem wordt gebruikt om alle acties van de nazi’s te beschrijven die gericht waren op het elimineren van degenen die zij als ‘nutteloos’ beschouwden, gedeconstrueerd. Het doden van zogenaamde ‘nuttelozen’ omvat veel meer dan ‘Aktion T4’; deze actie, die past in wat wij de ‘naziperitocide’ hebben genoemd, kan worden opgevat als een ‘gecentraliseerde naziperitocide’, en is daarmee een facet van een veel uitgebreider programma. De Belgische historica Laurence Schram, onderzoekster bij Kazerne Dossin in Mechelen, buigt zich over het gebruik en het begrip van het woord ‘Aktion T4’ in de geschiedenis van het nazisme. Ze levert deskundige inzichten over de moord op de ‘nutteloze monden’ onder het naziregime en vergelijkt dit met de genocide op de Joden.

JP: Het woord *Aktion T4* wordt vaak verkeerd gebruikt. Wat zijn de gelijkenissen en verschillen tussen de moord op patiënten onder het nazisme en de genocide op Joden en Zigeuners?

LS: Als het gaat om de moord op gedeporteerden op basis van ras, m.a.w. de Joden en Roma en Sinti, hebben we te maken met

een logica van uitroeiing. De nazi's wilden ze allemaal uitroeien, ook de vrouwen en kinderen. De moord op patiënten die de nazi's beschouwden als 'nutteloze monden', omvat echter verschillende categorieën. Voor raciale slachtoffers is er geen alternatief: je bent Joods of je bent het niet! Je bent Roma of Sinti of

je bent het niet! Bij de moord op de 'nuttelozen' kunnen echter allerlei mensen onder deze noemer worden geplaatst: hysterische vrouwen, ongeneeslijk zieken, maar ook patiënten die wel behandelbaar zijn. Het is een andere logica.

Wat de moord op gehandicapten tijdens de genocide ook an-

Laurence Schram, naaste medewerker van Maxime Steinberg, is licentiaat Politieke Wetenschappen en Internationale Betrekkingen en doctor in de Geschiedenis. Ze was betrokken bij het ontwerp en de oprichting van het Joods Museum van Deportatie en Verzet (1995). Ze werkte mee aan de renovatie van het Belgisch paviljoen in Auschwitz (2006) en aan de creatie van het nieuwe Kazerne Dossin Museum (2012) en zijn gedenkteken (2020). Ze is auteur van studies over de Shoah in België en heeft haar doctoraat gewijd aan de geschiedenis van de Dossinkazerne (2015).

ders maakt, is dat Joden en Roma en Sinti als 'rassen' worden beschouwd. Hun bloed is 'onzuiver', hun bloed wordt beschouwd als een kanker, gedegeneerd en schadelijk, en om die reden moeten ze worden geëlimineerd, want de nazimaatschappij ziet zichzelf als een biologisch en medisch lichaam. Als iets een lichaam besmet, moet het worden verwijderd. De Joden en Roma en Sinti worden vergeleken met ratten, terwijl de patiënten die ongeneeslijk zijn of als ongeneeslijk worden beschouwd en door de nazi's als 'nutteloos' worden aangeduid, zo worden omschreven omwille van hun symptomen, gedrag enz. Dat heeft niets te maken met hun bloed! Het is niet omdat een kind met het downsyndroom wordt geëlimineerd, dat zijn ouders ook worden geëlimineerd. Dat verschil is belangrijk. Een Joods kind zal niet alleen geëlimineerd worden, de rest van de familie ook. In de visie van de nazi's moeten ze als geheel uitgeroeid worden. Wat de overeenkomsten betreft, wijs ik op het feit dat zodra het programma om de 'nuttelozen' te elimineren werd opgezet, er teams van artsen en specialisten

werden gevormd. De personen die geacht werden levens te redden en patiënten te behandelen, werden nu geacht te doden. Ze onderzochten en testten meerdere dodelijke technieken op de ongeneeslijken en geesteszieken, kortom de 'nuttelozen', zoals fenolinjecties of kleinschalige vergassing. Deze slachtoffers waren een soort 'proefkonijn'. De technieken die de nazi's op hen testten, worden later hergebruikt als onderdeel van de genocide op de Joden en Roma en Sinti, in het kader van een systematische uitroeiing op industriële schaal. Sommige artsen die een rol speelden in het zogenaamde 'T4'-programma, waren ook actief bij de eliminatie van Joden en Roma en Sinti. Ze werken de vergassing verder uit en bestuderen hoe ze het grootste mogelijke aantal mensen kunnen doden in de kortst mogelijke tijd en tegen de laagst mogelijke kost. Ze spelen een rol in het geheel en op een continue basis, en ze hebben daarom een dubbele betrokkenheid: zowel bij de genocide als bij de 'peritocide' (moord op de 'nuttelozen').

JP: Vindt u dat iemand die geïnte-

resseerd is in de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, eerst de moord op de gehandicapten zou moeten bestuderen voordat hij of zij kan beginnen met het bestuderen van de Shoah? Of kunnen deze twee elementen onafhankelijk van elkaar worden benaderd?

LS: Ze kunnen los van elkaar gezien worden. De Shoah door kogels is bv. niet direct gekoppeld aan de moord op de 'nuttelozen'. Maar wie het uitroeiingssysteem beter wil begrijpen zoals dat werd opgezet in Birkenau en in de uitroeiingscentra van de *Aktion Reinhardt*, moet het verband kunnen leggen, want er is een directe link tussen beide. Dus als we echt willen kijken naar de moordtechnieken en analyseren hoe deze moorden zich in de loop der tijd hebben ontwikkeld, dan is het bestuderen van beide essentieel. Anderzijds is het perfect mogelijk de geschiedenis van de Shoah in België of Frankrijk te bestuderen zonder noodzakelijkerwijs te verwijzen naar de naziperitocide.

JP: Laten we de Shoah even buiten beschouwing en ons richten op het concentratiekampsys-

teem, wat dan met *Aktion 14f13* (de eliminatie van concentratiekampgedetineerden aan het eind van hun leven, een actie die werd uitgevoerd door dezelfde artsen van *Aktion T4* die naar de concentratiekampen gingen om er deze gedetineerden te selecteren, nvdr.)? Is het voor het bestuderen van het concentratiekampstelsel gepaster een goed inzicht te verwerven in *Aktion T4*? Vooral dan in vergelijking met de studie van de Shoah in Polen.

LS: Het hangt ervan af hoe je het bekijkt. Als we het hebben over de eliminatie van de concentratiekampgedetineerden omdat ze niet meer in staat waren te werken en dus 'nutteloos' waren geworden, kunnen we een parallel trekken met de peritocide. Maar – alles welbeschouwd – komen er veel meer concentratiekampgedefineerden om als gevolg van dit soort selectie, dan de geesteszieken, de ongeneeslijken, de 'nuttelozen'.

JP: We hebben het net gehad over *Aktion T4*, *Aktion 14f13*, gedecentraliseerde moord, enz. In de huidige literatuur worden deze concepten vaak samengevoegd

onder de benaming *Aktion T4*. Wat vindt u van mijn voorstel het zeer specifieke woord 'naziperitocide' in te voeren?

LS: Naar mijn mening heeft elk feit zijn eigen specificiteit. Om correct te zijn, net zoals we het hebben over genocide, etnische zuivering, misdaden tegen de menselijkheid of tegen het Joodse volk, vereist elk feit een eigen definitie. Daarom bedacht Raphael Lemkin het woord 'genocide'. In juridische zin spreken we van vadermoord, moedermoord en kindermoord. Dit zijn termen die telkens aangepast zijn aan een specifieke realiteit. Wie een realiteit correct wil beschrijven, moet inderdaad een passende term gebruiken. Het is een beetje alsof men zou praten over 'moordcentrum of vernietigingscentrum' zodat men het niet zou moeten hebben over een 'vernietigingskamp'. Elk concept moet goed gedefinieerd en vooral goed uitgelegd worden.

JP: Wat is volgens u het gevaar, wetenschappelijk gezien, als we *Aktion T4* als een pantoniem – als synoniem – gaan gebruiken om het geheel te beschrijven?

LS: Ik denk dat de mensen nu al niet weten waar de afkorting 'T4' of *Aktion T4* naar verwijst. Hierdoor gaan ze de term gebruiken voor allerlei zaken, terwijl hij in werkelijkheid verwijst naar wat er specifiek gebeurde in de Tiergartenstraße nummer 4, op dat moment een gecentraliseerde actie. Dit komt echter niet overeen met de moorden op 'nutteloze monden' in andere contexten. Het zijn zeer verschillende contexten, en het is noodzakelijk de specificiteit van elke daarvan te bepalen en na te gaan in hoeverre ze wel of niet binnen de terminologie van genocide of peritocide vallen.

De meeste mensen weten niet wat *Aktion T4* is, laat staan wat het inhoudt. Wat betreft de term peritocide, denk ik dat het een moeilijke strijd zal worden. Wanneer een concept eenmaal in de publieke sfeer terecht komt, zoals bij het woord genocide, is het lastig het correcte gebruik ervan te behouden. Het vereist voortdurende uitleg over wanneer en hoe het te gebruiken, en vooral wanneer het niet te gebruiken. ■

Johan Puttemans

ZWISCHENANSTALTEN, DE VOORKAMERS VAN DE DOOD

HET GEVAL GROßSCHWEIDNITZ

Großschweidnitz is een kleine landelijke gemeente gelegen in Saksen in het oosten van Duitsland nabij de Pools-Tsjechische grens. Tegen het einde van de 19de eeuw wordt er een psychiatrische instelling opgetrokken, maar vrij snel blijkt die te klein te zijn en worden er andere vestigingen gebouwd in een typische gele klinkerbaksteenconstructie. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog treffen barre levensomstandigheden de geïnterneerden zwaar ten gevolge van voedsel- en verzorgingstekorten, met een hoog sterftecijfer tot gevolg. Na de ‘Groote Oorlog’ vinden in de Weimarrepubliek hervormingen plaats in de psychiatrische gezondheidszorg. De tijdens de oorlog geleden grote verliezen zullen echter hun invloed hebben op de publieke opinie wat de psychiatrie betreft; rassentheorieën veranderen de gedachtegang. Mede door het boek van Binding en Hoche (zie rubriek ‘Vraagstuk’) worden geesteszieken beschouwd als ‘Ballastexistenzen’, ‘lege hulzen’ en ‘nutteloze eters’. De machtsovername van Hitler en de nazi’s zal niet onopgemerkt of niet zonder directe gevolgen passeren voor psychiatrische instellingen. Zorginstellingen worden onderhevig aan het nazigezondheidsbeleid. De Landesanstalt Großschweidnitz is hier geen uitzondering op. Reeds vanaf 1934 worden er sterilisaties uitgevoerd op wat bestempeld wordt als ‘levensonwaardig leven’ dat aldus elk recht op voortplanting ontnomen wordt. Naar mate de tijd vordert, verergeren de omstandigheden. In 1938 wordt er de Sonderkost ingevoerd: wie werkonbekwaam is krijgt geen vlees meer, waardoor het dieet louter nog uit pap bestaat. Het jaar erop valt nazi-Duitsland Polen binnen. Gezien Großschweidnitz nabij de oorlogsgrens ligt, zal het Landesanstalt een draaischijf voor meerdere moordacties worden tijdens de hele naziperitocide. Net vóór de oorlog werd het al gebruikt als Kinderfachabteilung (zie rubriek ‘Vraagstuk’ in Sporen van Herinnering nr. 53) waarbij kinderen om het leven worden gebracht met medicatie. Na de stopzetting van Aktion T4 zal Großschweidnitz gebruikt worden om de gedecentraliseerde naziperitocide verder te zetten, en voor het systematisch vermoorden van gedeporteerde arbeidsongeschikte Oost-Europese dwangarbeiders. Het Landesanstalt Großschweidnitz zal echter voornamelijk de geschiedenis ingaan als een van de zogenaamde Zwischenanstalten, tussenstops die gedeporteerde psychiatrische patiënten maakten alvorens doorgesluisd te worden naar één van de T4-moordcentra. Deze Zwischenanstalt zal van juli 1940 tot augustus 1941 meer dan 2300 geesteszieken naar het dichtstbijzijnde T4-moordcentrum Pirna-Sonnenstein doorsturen om er direct bij aankomst vergast te worden. Patiënten afkomstig uit Silezische, West- en Oostpruisische en Frankische instellingen worden in eerste instantie naar Großschweidnitz gedeporteerd. Het overgrote merendeel zal binnen een aantal maanden systematisch vermoord worden. Tegen 1945 zullen om en bij de 5500 mensen, waaronder 550 kinderen, er het leven gelaten hebben.

Het afleidingsmanoeuvre Zwischenanstalt

Tijdens het eerste semester van 1940 zijn vier T4-moordcentra actief voor het uitvoeren van de ge-centraliseerde naziperitocide, elk een uitgerust met vergassings- en verbrandingsfaciliteiten zodat elk aangekomen transport terstond 'verwerkt' kan worden. Een belangrijke schakel in dit vernietigingsproces ligt bij de GeKraT, de transportdienst, die de patiënten van de instellingen naar de moordcentra brengt. Na het begaan van meerdere administratieve fouten is het bij oorsprong geheime moordprogramma bekend geraakt bij het brede publiek, wat onder andere bij de psychiatrische instellingen argwaan opwekt wanneer leden van

de GeKraT hun patiënten komen ophalen. Dit leidt tot onwenselijke vragen aan GeKraT-leden, die niet weten wat ze dienen te antwoorden. Daarom beslist professor Heyde, de medische leider van de *Zentraldienststelle-T4*, in de zomer 1940 een tussenschakel te introduceren in het moordproces: de *Zwischenanstalten*. Het betreft een tussenstop tussen de *Abgabeanstalt* (de psychiatrische instelling vanwaar de patiënten gedeporteerd worden) en de *T4-Tötungsanstalten* (de T4-moordcentra). Elk moordcentrum maakt gebruik van meerdere *Zwischenanstalten* die zich in de buurt bevinden. In eerste instantie lost dit de voor de GeKraT-leden lastige vragen op; zij kunnen nu meedelen aan het verplegend personeel

dat zij hun patiënten overbrengen naar een '*Beobachtungsanstalt*' (een 'observatie-instelling'). Dit beaamt Viktor Brack tijdens het artsproces te Neurenberg: de tusseninstelling is bedoeld om patiënten drie maanden in observatie te houden alvorens ze te vermoorden. De praktijk blijkt evenwel helemaal anders te zijn. Na twee à drie weken worden nieuwe deportatielijsten opgesteld. Bij aankomst worden de familieleden van de patiënten ingelicht van hun goede aankomst. Wel wordt hen verzocht geen contact met hen op te nemen, noch hen te bezoeken. Die uitzonderlijke maatregelen dienen in acht genomen te worden door de oorlogssituatie. Eens de patiënten voor de tweede maal over-

De *Landesanstalt Großschweidnitz* herbergt thans de *Gedenkstätte Großschweidnitz e.V.* die lezingen en conferenties organiseert om de herinnering aan het sinistere verleden nooit te vergeten en een waarschuwing te zijn voor gevaarlijke ideologieën.

geplaatst worden, ditmaal naar het T4-moordcentrum, worden ze terstond bij aankomst vergast. Niettegenstaande *Zwischenanstalten* logischerwijs voor de nazi's in het vernietigingsproces passen, bieden dergelijke voorkamers van de dood effectieve oplossingen en opportuniteiten voor de uitvoerders. Allereerst maken ze als medium tussen de instelling en het moordcentrum een betere geheimhouding van de uitvoering van het illegale moordprogramma mogelijk; het traceren van de patiënten wordt onmogelijk, net als het oord en de exacte datum van hun vergassing. Ten tweede ontlasten ze de moordcentra zelf: de patiënten dienen soms lange tijd te wachten alvorens gedood te worden. Deze wachtperiode vindt thans plaats in de *Zwischenanstalten*.

Ook op pragmatisch-organisatorisch vlak vergemakkelijken de tusseninstellingen de verwerking, aangezien coördinatie uitvoerbaarder wordt. Vervolgens worden kleine en middelgrote psychiatrische instellingen reeds op voorhand geleidigd en is een controle over die patiënten en hun deportatie makkelijker te organiseren. Ten slotte kunnen artsen die in de *Zwischenanstalten* werken een bijkomende controle uitvoeren op patiënten, met als voordeel dat zij nog eventuele arbeidsgeschikte patiënten kunnen weerhouden van een uiteindelijke deportatie en moord. Men mag niet uit het oog verliezen dat die artsen nieuwe deportatielijsten moesten opmaken. Evenwel betekent de overplaatsing naar een *Zwischenanstalt* geen betere levensomstandigheden voor de

patiënten; er wordt haast geen medische verzorging voorzien, er heersen voedseltekorten en nalatigheid en ook overbevolking maakt het leven van de patiënten er niet makkelijker op. Na de stopzetting van de gecentraliseerde naziperitocide verliezen *Zwischenanstalten* aan belang, maar deze worden nu gebruikt voor de gedecentraliseerde naziperitocide: die oorden zullen niet meer de voorlaatste verblijfplaats zijn, maar voor heel wat slachtoffers wel de laatste stop betekenen, aangezien ze er veelal door ondervoeding en met overdosissen medicatie om het leven worden gebracht. ■

Johan Puttemans

BEZOEK DE UITGEBREIDE BIBLIOTHEEK VAN STICHTING AUSCHWITZ

De boeken en tijdschriften uit de meertalige bibliotheek van Stichting Auschwitz hebben betrekking op de studie van de Tweede Wereldoorlog, het fascisme, het nationaalsocialisme in het Derde Rijk evenals op alle facetten van de fascistische en nazicriminaliteit. Wij beschikken over belangrijke documentatie in verband met de vernietigingscentra en concentratiekampen. Talrijke werken behandelen eveneens de geschiedenis van het antifascisme, het antinazisme en het verzet in Europa. Ook over meer theoretische en methodologische onderwerpen is in de bibliotheek materiaal

voorhanden: de relatie tussen geschiedenis en herinnering, het gebruik van getuigenissen en mondelinge overlevering, de waarde van vergelijkende benaderingen, de grote debatten en controversen in de geschiedschrijving over de interpretatie van fascistische, nazistische en stalinistische verschijnselen, enz. De bibliotheek stelt bovendien werken met een pedagogische inslag, talrijke getuigenissen en significante romans in verband met de Shoah ter beschikking van haar lezers. De collecties bevatten ook werken over racisme, antisemitisme, xenofobie en de heropleving ervan en over

het negationisme en het extremisme vandaag.

De bibliotheek is toegankelijk voor het brede publiek, maar enkel op telefonische afspraak of per mail. Met de online catalogus-module kunt u zoeken tussen meer dan 13.000 meertalige boeken van onze collectie die ter beschikking staat van het brede publiek. Hieronder een selectie van de werken die u bij ons kan raadplegen i.v.m. de nazi-moord op de 'nutteloze levens'.

Info via:
auschwitz.be/nl/bibliotheek-archief

Tregenza, M. (2011) *Aktion T 4, le secret d'état des nazis : l'extermination des handicapés physiques et mentaux*, Calmann-Lévy.

Friedlander, H. (1995) *The Origins of Nazi Genocide. From Euthanasia to the Final Solution*. The University of North Carolina Press.

Friedlander, H. (2015) *Les origines de la Shoah. De l'euthanasie à la Solution finale*. Calmann-Lévy/Mémorial de la Shoah

Klee, E. (2014) *'Euthanasie' im Dritten Reich. Die ,Vernichtung lebensunwerten Lebens'* (2. Auflage). Fischer Taschenbuch Verlag

Proctor, R. (1988) *Racial Hygiene. Medicine under the Nazis*. Harvard University Press.

Aly, G. (2013) *Die Belasteten. 'Euthanasie' 1939-1945. Eine Gesellschaftsgeschichte*. S. Fischer Verlag

Aly, G. (2014) *Les Anormaux. Les meurtres par euthanasie en Allemagne (1939-1945)*. Flammarion

Lifton, R. (1986) *The Nazi Doctors*. Basic Books, Inc.

Lifton R. (1989) *Les médecins nazis. Le meurtre médical et la psychologie du génocide*. Editions Robert Laffont

Ternon, Y. & Helman, S. (1971) *Le massacre des aliénés. Des théoriciens nazis au praticiens*. Casterman

Thys, E. (2015) *Psychogenocide. Psychiatrie, kunst en massamoord onder de nazi's*. EPO

International Holocaust Remembrance Alliance (Edited by) (2019) *Mass Murder of People with Disabilities and the Holocaust*. Metropol Verlag

DE Vernietiging van 'ONNUTTIG GEWORDEN LEVENSONWAARDIG LEVEN' VOLGENS BINDING EN HOCHÉ

In het voorgaande nummer werden twee ideologen besproken die beschouwd mogen worden als de theoretische grondleggers van wat men de naziperitocide noemt. Alfred Ploetz en Ernst Rüdin, twee vooraanstaande artsen en (pseudo)wetenschappers drukten hun stempel op de nazi-ideologie wat 'onnuttige' mensen in de Duitse samenleving betreft. Samen met vele andere wetenschappers beperkten deze theorieën zich tot de academische wereld; de doorsnee Duitse burger ging zich niet echt over deze problematiek buigen aangezien het, bij wijze van spreken, ver van zijn bed stond. Hier zal weliswaar verandering in komen na de nederlaag van het Duitse keizerrijk in 1918. Onder andere Duitsland verliest de Eerste Wereldoorlog. De Weimarrepubliek volgt het Duitse keizerrijk van Wilhelm II op. De doorsnee Duitser wordt ditmaal wel getroffen door de gebeurtenissen; niet alleen moet hij de vernedering van de oorlog ondergaan, tevens ziet hij hoe zijn land veel grondgebied verliest en zware beperkingen opgelegd krijgt door het Verdrag van Versailles. Na het verlies van de Eerste Wereldoorlog moet het land verder. Het idee dat de dappere Duitser zijn leven op het spel had gezet tijdens de Eerste Wereldoorlog, en dat onaangepasten niet konden gaan strijden voor het vaderland gaf in 1920 aanleiding voor de jurist Karl Binding en de arts Alfred Hoche om het boek *Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens* (De toelating van de vernietiging van levensonwaardig leven) neer te pennen.

In 1920 verschijnt het boek *Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens – Ihr Maß und ihre Form* (De toelating van de vernietiging van levensonwaardig leven – hun maat en hun vorm) van de hand van de strafrechtjurist Karl Binding en de psychiater Alfred Hoche. Het boek is onderverdeeld in twee grote delen. Het eerste betreft de juridische uiteenzetting door Binding. Dit deel beslaat het gros van het boek. Het tweede deel is Hoche's aandeel: de medische observaties. We zullen in dit artikel het boek aan de hand van citaten samenvatten en bespreken.

Bij de aanvang van het boek start Karl Binding met de hoofdvraag die in dit boek behandeld wordt: gezien het strafrecht geen straf kent voor (poging tot) zelfdoding, vloeit hieruit voort dat doodslag geen totalitaire wet is aangezien zelfdoding toegelaten is, met andere woorden: doodslag jegens zichzelf. Indien deze vorm toegelaten wordt door het strafrecht, kan – en zo ja, in welke mate – deze wet dan uitgebreid worden? In feite vangt Binding aan met een analyse van het recht op 'zelfmoord'. Welteverstaan dient dit woord geïnterpreteerd te worden als 'zelfdoding' in plaats van

'zelfmoord', aangezien de juridische term 'moord' op doodslag met voorbedachten rade slaat en strafrechtelijk vervolgd en bestraft kan worden. Dit is geenszins het geval met het, naar inhoud toe minder beladen, concept 'zelfdoding'. Hij gaat ervan uit dat mensen soeverein geboren worden over hun eigen lichaam en leven. Hieruit besluit hij dat eenieder vrij is een einde te stellen aan zijn/haar eigen leven, en dat op juridisch vlak een onderscheid moet gemaakt worden tussen zelfdoding en het doden van een mens die hiermee instemt. Binding stelt dat het recht op zelfdoding een

natuurlijk recht is en dat niemand gerechtvaardigd is een persoon die zich van het leven wil beroven tegen te houden, aangezien het zijn recht is. Verder schrijft hij dat het enkel de persoon die zelfdoding wil plegen is die gerechtvaardigd handelt. Geenszins erkent het rechtssysteem legitimiteit voor de persoon die hulp biedt bij zelfdoding; deze daad wordt als illegaal beschouwd en deze persoon kan berecht worden voor doodslag of zelfs moord. Wel erkent hij dat op sociaal – lees: moreel – vlak een persoon in goede gezondheid die zelfdoding pleegt een verlies betekent voor de gemeenschap, in vergelijking met een terminaal zieke persoon. Hieruit blijkt dat Karl Bindings concept van staatsorganisatie anders begrepen moet worden; het Volk – dat vóór de staat en staatsaan gelegenheden komt te staan – is voor hem conceptueel belangrijker dan het individu. Anders gesteld: de staat is een instrument in dienst van het volk. Hieruit volgt dat Binding het concept van democratie niet hoog in het vaandel draagt, aangezien het voor hem eerder een product is van de rationaliteit, die geen rekenschap houdt met de volksgemeenschap.

Op zijn stelling dat zelfdoding geen strafrechtelijke gevolgen kan hebben volgt een reflectie, op het verlenen van 'euthanasie'. Een belangrijke kanttekening moet hierbij in acht worden genomen: de lezer van dit artikel dient zich niet blind te staren op het woord euthanasie, dat in deze tekst bewust en gerechtvaardigd tussen enkele aanhalingstekens geplaatst wordt. Uiteraard was het woord *Euthanasie* (als Duits substantief) gekend in de Duitse taal. In het algemeen verstond men onder dat woord het door een arts doden van een persoon die ongeneeslijk ziek en lijdende is. Belangrijk hierbij is dat er geen of weinig rekening wordt gehouden met de wil of de vraag van de patiënt in kwestie, en net hierin verschilt dit essentieel met de Belgische wet rond euthanasie. In België is een euthanasie pas uitvoerbaar wanneer ze op vraag van de patiënt gebeurt!

Karl Binding vervolgt zijn betoog door zich de vraag te stellen rond de doodsoorzaak: moet deze vervat liggen in een pijnlijke en hope-loze ziekte of aandoening, of mag deze gelegd worden in een minder pijnlijke oorzaak, zijnde het toepassen van 'euthanasie'? Hierop bouwt hij verder door te

stellen dat in het geval van een ernstige zieke of gewonde persoon het interval tussen de lijdende situatie en de natuurlijke dood zodanig kort, maar intens pijnlijk zal zijn, dat het verlenen van 'euthanasie' niet enkel opgevat kan worden als een vermindering in de tijd maar tevens een sterke vermindering van lijden impliceert. Binding noemt dit geen doodslag in puur juridisch opzicht, maar een daad van verzorging, én dit zelfs zonder zich rekenschap te geven van de patiënt in kwestie. 'Euthanasie' mag echter niet toegepast worden wanneer de patiënt er expliciet om vraagt niet gedood te worden.

Vanuit deze stellingen gaat Binding over tot voorstellen om de wet – de 'toelating' – te verbreden om de dood te geven. Ten eerste beroept Karl Binding zich op het Romeins Recht, dat stelt dat een persoon niet berecht kan worden voor doodslag indien de lijdende vroeg geholpen te worden te sterven. Daarentegen werd in het strafrecht van Noord-Duitsland (voorganger van het Duitse keizerrijk) geschreven dat wie hulp verleent bij zelfdoding zich schuldig maakt aan doodslag. Naar Bindings mening wordt geen onderscheid gemaakt tus-

sen het doden van een leven dat nog levenswaarde heeft en het 'levensonwaardig' leven. Met een strafrechtelijk voorval in Württemberg in 1834 verwijst hij naar het juridische concept van *lex ferenda* (dit verwijst naar het toekomstige recht dat juristen wenselijk achten en waarover discussie ontstaat). Binding gaat ervan uit dat vele juristen de wens hebben om de illegaliteit van doodslag te schrappen voor mensen die andere mensen helpen hun ondraaglijk lijden te stoppen.

De hamvraag van Binding wordt geformuleerd: 'Zijn er mensenlevens die hun status als wettelijk eigendom zodanig hebben verloren dat hun voortbestaan voor altijd alle waarde heeft verloren, zowel voor de drager van het leven als voor de maatschappij?' Hij stelt dat men zich er bewust van moet zijn dat er leven bestaat dat niet meer waardig is geleefd te worden. Binding stelt dat er twee hoofdgroepen bestaan waarvoor deze uitbreiding van de wet in aanmerking zou moeten worden gebracht: zij die nog waarde hebben en uiteindelijk de groep waaraan hulp wordt gegeven die niet alleen geen enkele waarde meer hebben maar die daar bovenop nog eens een grote nega-

tieve waarde betekenen voor de gemeenschap. Het maatschappelijk utilitarisme van deze levens is dermate negatief dat hen doden beschouwd kan worden als een daad van puur altruïsme. Deze edelmoedigheid uitgaande van de staat door hen in leven te houden levert in geen enkel opzicht een positieve waarde aan de volksgemeenschap.

Hierop vraagt Binding openlijk of op juridisch vlak deze mensen nog rechtsbescherming (mogen) genieten? Zou er geen toelating mogen gegeven worden op juridisch vlak aangaande de vernietiging van dergelijk leven, en dit onder welbepaalde strikte voorwaarden? Wel geeft hij aan dat het geenszins de bedoeling kan zijn dat een mentaal gehandicapte persoon, die nog op een of andere manier van het leven kan genieten, gedood mag worden, noch het wettelijk maken van doodslag.

De groepen die in aanmerking komen voor dergelijke juridische verruiming zijn: ten eerste zij die ten gevolge van hun dodelijke ziekte of verwonding nog steeds bij bewustzijn zijn en die expliciet vragen verlost te worden uit hun lijden. Deze persoon zou gedood kunnen worden vanuit het barm-

hartig standpunt iemand te verlossen uit zijn ongeneeslijk en ondraaglijk lijden, én dit expliciet op zijn of haar vraag. Hierbij haalt Binding een contradictie aan tussen enerzijds zij die bijvoorbeeld tijdens een oorlog onverpleegbaar gewond raken en die daar weet van hebben en onvoorstelbaar lijden, en anderzijds diegenen die de vraag om gedood te worden de daad fysiek niet zelf kunnen uitvoeren. Afgezien van sociale, morele of religieuze waarden, zou dergelijk stopzetting van het leven en lijden een daad van genade betekenen. De tweede groep die Binding voorstelt, deed heel wat stof opwaaien; het betreft de 'ongeneeslijke imbecielen'. Hij schrijft dat dergelijke mensen geen wil hebben om te leven, noch de wil om te sterven. Er kan ook geen sprake zijn van moord aangezien er geen wil om te leven meer aanwezig is die gebroken kan worden. Binding gaat nog verder; hij stelt dat hun leven absoluut onnodig is geworden, ook al beschouwen zij hun leven zelf niet als ondraaglijk. Volgens de auteur bestaat er een aanzienlijke last voor de naasten van dergelijk familielid alsook voor de gemeenschap in haar geheel. Hun verzorging vertegenwoordigt niet alleen een

grote kost voor de gemeenschap, maar tevens verlengt dit het leven dat naar gemeenschapsnormen volgens Binding levensonwaardig is geworden. De woorden die hij aanwent om zijn betoog kracht bij te zetten, komen hard over. Hij stelt deze mensen voor als verschrikkelijke gedochten dat het omgekeerde voorstelt van een authentiek menselijk leven die enkel verschrikking oproepen bij hen die hen ontmoeten. Voor hen moet vanaf het ogenblik dat hun ongeneeslijke idiotie vastgesteld werd, een procedure ingesteld worden om hen van het leven te beroven. Karl Binding introduceert tussen deze twee bovenvermelde groepen een tussengroep. Deze groep bestaat uit gezonde mensen die ten gevolge van een voorval zwaar gewond zijn geraakt en die het bewustzijn verloren zijn. Een toelating moet ook voor hen gegeven worden wanneer men kan aantonen dat dit de wens van de persoon geweest zou zijn. Verder in het boek bespreekt Binding hoe de 'toelating' gegeven kan worden via administratieve omwegen. Het tweede deel van het boek wordt verzorgd door professor Alfred Hoche. Allereerst stelt hij dat de binding die de arts heeft met doodslag een heel uit-

zonderlijke discussie oproept vanwege de medische deontologie waaraan een arts gebonden is in zijn functie met zijn patiënten. Toch wijst hij op het feit dat de medische eed zelfs niet meer bestaat, althans juridisch gesproken. Hoe een arts handelt moet eigenlijk uitgaan van zijn visie op het medisch te behandelen lichaam. Wel is vanuit de algemene gangbare moraal een arts professioneel verplicht zieken te genezen, de pijn te verzachten en het leven in stand te houden, en eventueel zelfs te verlengen. Er bestaan echter gevallen waarbij de enige optie van een arts erin bestaat het leven te beëindigen. Hoche stelt dat het voordeel het leven te behouden enkel gelegen is in een superieur juridisch goed. Hij wijst op het feit dat in vele gevallen van ongeneeslijk lijden het meestal de familie en naasten zijn die wensen dat dit alles stopt in het voordeel van de patiënt. Naar zijn mening dient de medische ethiek te evolueren door zich aan te passen aan hedendaagse normen. Tevens zal deze deontologie zich aanpassen indien het juridisch mogelijk wordt om ongeneeslijke patiënten en 'mentale doden te vernietigen'. Hoche vervolgt zijn betoog door

een medisch standpunt in te nemen door de door Karl Binding gestelde hoofdvraag aan het begin van het boek: bestaat er menselijk leven dat alle waarde voor zichzelf en voor de gemeenschap heeft verloren? Zelfverzekerd beantwoordt Hoche deze vraag positief en beslist. Hij schrijft dat voor 'ongeneeslijke imbecielen' – hij verwoordt het naar zijn zeggen in zachtere woorden als 'geestelijke doden' – het verderzetten van hun leven geen enkele waarde heeft, noch voor hen, noch voor de gemeenschap. Ook hij onderscheidt twee groepen: de eerste bestaat uit zij die gezond geboren zijn en die ten gevolge van een ziekte, aandoening of ongeluk hun geestelijke capaciteiten zijn kwijtgespeeld. De tweede groep bestaat uit personen die sinds de geboorte met een beperking zijn geboren, en dit voornamelijk op neurologisch vlak. Voornamelijk deze laatste groep neemt hij onder de loep; zij hebben geen enkele band kunnen aangaan met hun omgeving. Net als Binding wijst Hoche op de hoge kost voor de gemeenschap om dergelijke mensen te behandelen en in leven te houden, waarbij zijn taalgebruik bitterder wordt door hen bijvoorbeeld 'totale imbecielen',

Karl Binding werd geboren in 1841 in Frankfurt am Main. Hij studeerde geschiedenis en rechten. Zijn habilitatie (een wetenschappelijk proefschrift om privatdocent te kunnen worden) voltooide hij aan de universiteit van Heidelberg in 1864, waarna hij twee jaar later benoemd werd als professor in het strafrecht te Bazel waar hij bevriend raakte met de Duitse filosoof Friedrich Nietzsche. In 1869 nam hij deel aan de Frans-Duitse oorlog waar hij in het veldhospitaal diende. Na deze oorlog werd hij aangesteld aan de universiteit van Leipzig waar hij 40 jaar zal aanblijven. Hij werd er rector en nam er zijn emeritaat. Toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak, verhuisde hij naar Sofia, waar hij les gaf. Karl Binding was binnen uiterst conservatieve kringen een bekendheid. In 1920 schreef hij samen met Alfred Hoche het in dit artikel vermelde boek. Hetzelfde jaar stierf hij.

Alfred Hoche zag het daglicht in 1865 te Saksen. Vanaf 1890 studeerde hij geneeskunde te Berlijn en Heidelberg. Hij studeerde af als psychiater. In 1902 werd hij aangesteld als professor aan de universiteit van Freiburg, waar hij dienstdeed als hoofd van de psychiatrische kliniek. Zijn hoofdwerk bevatte een classificatiesysteem van mentale ziekten, en dit met de bedoeling in te gaan tegen de psychoanalytische theorieën van Sigmund Freud. Alfred Hoche was met een Joodse getrouwd en samen kregen zij een zoon, die in 1915 tijdens de Eerste Wereldoorlog stierf. Het overlijden van zijn zoon maakte van hem een verbitterde man die tot aan het einde van zijn leven zwijgzaam bleef. Een vrij verbitterde toon sloeg hij aan bij het neerschrijven van zijn aandeel in *Die Freigabe*. Toen de nazi's in 1933 aan de macht kwamen, nam Hoche afstand van zijn ambt te Freiburg. Ook al was hij een fervent nationalist, toch kon hij zich niet vinden in het antisemitische gedachtegoed van Hitler. Tijdens de nazi-era nam hij een kritische houding aan jegens het nazi-eugeneticaprogramma. Alfred Hoche stierf in 1943, hoogstwaarschijnlijk heeft hij zich van het leven beroofd.

'lege menselijke hulzen' of 'ballastten'. Hij neemt een maatschappelijk standpunt in door aan te geven dat vele gezondheidskrachten verspild worden aan deze mensen zonder enige hoop nog iets te betekenen voor de volksgemeenschap. Van buitenaf beschouwd schrijft Hoche dat deze 'mentale doden' vreemde lichamen zijn in de menselijke gestructureerde gemeenschap aangezien zij nooit nog productief zullen

zijn en steeds afhankelijk zullen blijven van derden. Voor de patiënt schrijft hij dat de status 'mentale dood' bepaald wordt door de stand van hun hersenen. Zij kunnen geen eenduidige en klare ideeën meer hebben, zij kennen geen gevoelens of wil meer. Hoche verscherpt zijn schrijven met het vergelijken van het intellectueel niveau van deze mensen met de onderste rang in het dierenrijk. Gezien bij deze mensen geen

enkel mentaal proces meer mogelijk is, vervalt het subjectief recht. Hieruit concludeert Alfred Hoche dat de vernietiging van dergelijke 'mentale dode individuen' niet vergeleken kan worden met doodslag. Bij het verliezen van hun subjectieve rechten, verliezen zij evenzeer het subjectieve recht op het leven. ■

Johan Puttemans

Bron: Vertalingen uit het Duits door Johan Puttemans uit het boek: *Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens – Ihr Maß und ihre Form* (1920). Mit einer Einführung von Wolfgang Naucke. Berlin, Berliner wissenschafts-Verlag GmbH, 2006

Karl Binding refereert naar het werk van Adolf Jost die in 1895 het boek 'Das Recht auf den Tod' schreef. Bij het lezen van Josts boek, vind je waarschijnlijk elementen die aanleiding gaven aan Binding en Hoche om hun werk kracht bij te zetten.

Welke zijn deze?

Kan je ook bedenken waarin deze twee werken van elkaar onderscheiden kunnen worden?

Elk trimester verschijnt in *SPOREN VAN HERINNERING* een praktische pedagogische toepassing met bijhorende fiche die u in de klas kan gebruiken en verzamelen. U vindt deze fiches ook terug op onze website www.auschwitz.be onder de rubriek PEDAGOGIE.

ALOISIA VEIT

HITLERS SCHIZOFRENE ACHTERNICHT, VERGAST IN HARTHEIM

De Amerikaanse historicus Timothy Ryback stelt het volgende na onderzoek te hebben uitgevoerd naar Hitlers genealogie: "Hitler's secrecy about his own family was legendary. After 60 years we know why. This man [Hitler] really did have something to hide." In de rubriek Vraagstuk van het volgende nummer zal dieper ingegaan worden op Hitlers opvattingen aangaande niet-aangepaste mensen die volgens hem levensonwaardig waren. Wat hierbij evenwel niet gekend is, is dat één van zijn achternichten, Aloisia Veit, zelf geestesziek was en in een inrichting was opgenomen. Ook al was zij een familielid van nazi-Duitlands heer en meester, die er eugenetische en moordzuchtige plannen op nahield, toch zou zij zich via haar verwantschap niet veilig weten te stellen; Aloisia Veit zal in het T4-moordcentrum Hartheim, nabij Linz, vergast worden, samen met andere door nazi's bestempelde 'nuttelozen'.

Ethische reflecties:

- In de geest van Hitlers rassenhygiënische overtuigingen wat familieziekten betreft, hadden artsen moeten optreden tegen hun Führer. Waarom gebeurde dit niet volgens jou?
- De Führer beveelt wie al dan niet nuttig of onnuttig is. Onderdanen moeten dit naleven zonder er vragen bij te stellen! Ben je het hiermee eens? Beargumenteer jouw antwoord.

© dirkkaeklein.net

Op 49-jarige leeftijd werd de achternicht van Adolf Hitler, Aloisia Veit, vergast in het T4-moordcentrum Hartheim wegens schizofrenie

Aloisia Veit wordt geboren in 1891, en is dus twee jaar jonger dan Adolf Hitler, in het toenmalige Oostenrijk-Hongarije. Haar overgrootmoeder langs vaderszijde, Josepha Schicklgruber, was de zus van Maria Anna Schicklgruber. Adolf Hitlers patilineaire grootmoeder. Als jongvolwassene werkte ze als dienstmeisje. In januari 1932, één jaar vóór de machts-overname van haar achterneef, werd ze echter geïnterneerd in de Weense inrichting 'Am Steinhof' wegens "opvallend gedrag".

Bij het uitpluizen van haar medisch dossier komt haar geestesziekte aan de oppervlakte: ze lijdt aan 'schizophrener Geistesstörung' (schizofrene geestelijke stoornis). Ze bevindt zich in een depressieve toestand, die gepaard gaat met zintuigelijke illusies en wanen. Aan haar behan-

delende arts vertelt ze dat ze achtervolgd wordt door geesten. Het gros van de tijd ligt ze vastgeketend aan haar ijzeren bed. Op een moment verzoekt ze haar arts schriftelijk om vergif, om een eind te kunnen maken aan haar leed en leven.

Op 28 november 1940 wordt Aloisia Veit overgebracht naar de Weense *Heil- und Pflegeanstalt* Ybbs, gelegen aan de Donau. Het is echter duidelijk dat ze op een lijst terechtgekomen is van fysiek te elimineren personen in het kader van de *Aktion T4*, die op dat ogenblik volop aan de gang is. Hitlers zus, Paula Hitler, die een relatie had met de Oostenrijkse psychiater en neuroloog, en T4-arts, Erwin Jekelius, tracht tussen te komen om haar achternicht veilig te stellen, maar tevergeefs. Op 6 december 1940 wordt Aloisia Veit,

samen met andere patiënten, naar het T4-moordcentrum Hartheim gevoerd, waar zij bij aankomst onmiddellijk vergast wordt. Het is echter niet mogelijk te achterhalen of Adolf Hitler op de hoogte was van haar over- en terdoodbrenging. Wel kan met zekerheid gesteld worden dat hij niet tussengekomen is, mocht hij op de hoogte geweest zijn.

Onder andere de mentale gezondheidstoestand van één van Hitlers familieleden is mogelijks de reden voor Hitler om zijn familiegeschiedenis strikt geheim te houden. Bovengenoemde historicus wees in zijn onderzoek op het feit dat er vooral langs vaderszijde heel wat mentale problemen voorkwamen. ■

Johan Puttemans

© Historisches Archiv Diakonie Steffen / HADS 3675-05

HA DS 3675-05

In deze rubriek geven wij beelden of teksten mee zonder commentaar. Wat weet jij over de inhoud, welk is volgens jou de link met het thema en wat is jouw kritisch standpunt over de gegevens op deze pagina? Stuur jouw mening op naar georges.boschloos@auschwitz.be en maak kans één van onze publicaties naar keuze te winnen.

DE PATIËNTENMOORD WAS EEN GOUDEN ZAAK VOOR DE NAZI'S

DE ROL VAN DE STIFTUNG

Toen de eerste vergaderingen plaatsvonden in Berlijn met de belangrijkste deelnemers van het uit te voeren moordprogramma op geïnstitutionaliseerde patiënten, diende aandacht besteed te worden aan de illegaliteit en de geheimhouding van de uitvoering door de instanties zelf. In de voorgaande rubrieken werd reeds ingegaan op het onwettige karakter van de deelname van verschillende staatsinstanties zoals de privékanselarij van de Führer en het departement Volksgezondheid binnen het ministerie van binnenlandse zaken. In het voorgaande nummer werd ingegaan op de Reichsarbeitsgemeinschaft, een neporganisatie die afhing van de kanselarij van Hitler. Het RAG werd gelegitimeerd door de Gemeinnützige Stiftung für Anstaltspflege, afgekort als Stiftung (Stichting). Deze '(nep)stichting' was verantwoordelijk voor het afsluiten van huurcontracten van de gebouwen die gebruikt werden door het personeel van 'Aktion T4' tijdens de gecentraliseerde naziperitocide. Na verloop van tijd merkten organisatoren op dat een economische tak mankeerde in de hele operatie. Hiervoor werd een derde neporganisatie op poten gezet: de Zentralverrechnungsstelle, afgekort als ZVSt.

Een verwijzing naar de Gemeinnützige Stiftung für Anstaltspflege (Charitatieve Stichting voor Institutionele Zorg) wekte op het eerste gezicht geen wantrouwen op. Integendeel zelfs: de naam suggereerde dat een stichting zich ontfermde over geïnstitutionaliseerde zorgverlening. Maar niets was minder waar. Om het moordprogramma te kunnen uitvoeren, waren gebouwen vereist. Deze konden evenwel gevonden worden bij directeurs van instellingen die positief stonden tegenover het programma. Toch moesten deze gebouwen officieel en voornamelijk administratief gehuurd worden. Ook in de totalitaire dictatuur onder Adolf Hitler waren administratieve aangele-

genheden van toepassing waar de organisatoren zelf niet onderuit konden. Voor het afsluiten van contracten, liet de KdF de neporganisatie Stiftung optreden. Binnen de bestaande structuur van de ZDSt.-T4 – dat functioneerde binnen de privékanselarij van de Führer – bestond de Inspektionsabteilung (Inspectieafdeling) onder leiding van Gustav Kaufmann. Hij stond aan het hoofd van de afdeling die moordcentra binnen bestaande Heil- und Pflegeanstalten (Sanatoria en verpleeghuizen) moest selecteren en oprichten. Eveneens was hij de persoon die het personeel dat in de moordcentra tewerkgesteld werd aanwierf. Uiteraard kon hij, omwille van de wil van Hitler om

het hele programma strikt geheim te houden, niet in het openbaar treden. Het was om die reden dat de Stiftung opgericht werd. Eerder werd al vermeld dat dit orgaan opereerde als werkgever van – niet-medisch – personeel. Verliezen we hierbij niet uit het oog dat hij het diensthoofd was van ongeveer 400 werknemers. De vraag die we terecht mogen stellen, is die naar de herkomst van de financiële middelen voor het uitbetalen van dit personeel. Ze waren afkomstig uit de Partijkas van de NSDAP zelf. Met deze inkomsten kon het personeel maandelijks uitbetaald worden, zonder dat hierbij de KdF vermeld werd. Aangeworven mensen, zoals zij die de lijken uit de gaskamers moesten

© T4-Denkmal.de

halen om te verbranden, het onderhoud van de gaskamers en andere gebruikte installaties enzovoort, kregen maandelijks een heuse vergoeding, waaraan nog enkele bonussen werden bijgevoegd. Terzijde kunnen we opmerken dat het medisch personeel gerekruteerd en tewerkgesteld werd door de *medizinische Abteilung* (medische afdeling) van de ZDSt.-T4.

Gustav Kaufmann droeg daarentegen meer verantwoordelijkheid dan louter het beheren van huurcontracten. De *Inspektionsabteilung* werd ook ingezet voor het concreet opzetten en controleren van de vergassingsinstallaties in de T4-moordcentra. Ook voerde deze afdeling onderhandelingen met autoriteiten op verschillende niveaus en met betrokkenen partijbureaus. In het begin van Aktion-T4 zou de *Stiftung* zich eveneens ontfermen over alle financi-

ele aangelegenheden die verbonden waren aan de moordacties. Vermoorde patiënten werden niet onmiddellijk aangegeven. Dit verwijst naar het feit dat overlijdensdata vervalst werden met de bedoeling het risico te vermijden dat familieleden argwaan zouden krijgen; dezelfde dag van overlijden opgeven voor patiënten uit dezelfde instelling, zou vragen kunnen laten rijzen bij de naasten. Daarom werden deze data gespreid. Maar voor die zogenaamde interneringsdagen, en dus zogezegde verzorging, moest betaald worden, ook al was de patiënt in kwestie al lang vermoord. Het is nu juist de *Stiftung* die in eerste instantie optrad voor de afbetaling van openstaande kosten met zorgverzekeraars en eventuele welzijnsorganisaties. Toch dient vastgesteld te worden dat dit financieel aspect niet zo goed geleid werd; er werden

meerdere fouten gemaakt waardoor serieuze vragen opborrelden bij naasten en vermoedens van kwaad opzet kregen.

Om het financiële aspect van Aktion-T4 in goede banen te leiden, en vooral om gemaakte fouten in de toekomst te vermijden, besloot Herbert Linden (afdelingshoofd van afdeling IV binnen het staatssecretariaat Volksgezondheid), in samenspraak met de ZDSt.-T4, om in januari 1941 een zekere Hans-Joachim Becker aan te werven. Rond dezelfde periode werd een vierde neporganisatie opgericht: de *Zentralverrechnungsstelle Heil- und Pflegeanstalten* (afgekort als ZVSt.), onder leiding van Dietrich Allers.

Hans-Joachim Becker, niet te verwarren met August Becker, legde in 1940 het examen af om benoemd te kunnen worden als inspecteur van de *Verwaltungs- und Kassendienst*, vergelijkbaar

De jurist Dietrich Allers (1910 - 1975) volgde in januari 1941, ongeveer hetzelfde moment waarop het *Zentralverrechnungsstelle* werd opgericht, Gerhard Bohne op als algemeen directeur van de *Zentraldienststelle-T4*. Officieel stond hij ook aan het hoofd van de ZVSt., waarover Hans-Joachim Becker – bijgenaamd 'Millionen'-Becker – de dagelijkse leiding had. Laatstgenoemde zal van Aktion-T4 een winstgevend onderneming maken.

met administratieve medewerker in de boekhouding. Bij zijn aanstelling bij de ZDSt.-T4 werd hij verantwoordelijk voor het vermogensbeheer, dat onder andere instond voor de financiële verwerking van de gerecupereerde gouden tanden van de T4-slachtoffers. Vrij snel merkte hij op dat het ZDSt.-T4 niet over een efficiënte administratie beschikte. Hij zou zich praktisch ontfemen over de nieuw opgerichte ZVSt. die thans de afrekeningen moest regelen met de kosten- en pensioenorganisaties die voor de zorgkosten van de patiënten betaalden. Het ZVSt. leverde drie voordelen op voor het ZDSt.-T4. Ten eerste werd het werk van verschillende *Aufnahmeanstalten* (instellingen waar patiënten werden opgepikt om naar T4-moordcentra te worden gebracht) en de daaraan verbonden kostendragers verlicht. Ten tweede ging het een

gelijkstelling doorvoeren aangaande compensaties voor verschillende zorgtarieven wanneer van instelling veranderd werd. Concreet betekende dit wanneer slachtoffers overgebracht werden van hun oorspronkelijke instelling naar een *Zwischenanstalt*. Tot slot droeg de bijkomende neporganisatie bij tot de geheimhouding door verdere verwarring te creëren. Dankzij de ZVSt. was de plaats van moord niet meer gekend voor zij die de kosten voor die slachtoffers droegen.

De ZVSt. veranderde meerdere keren van adres. Uiteindelijk zou ook deze instelling gevestigd worden in de Tiergartenstraße 4 te Berlijn. In augustus 1943 verhuisde ze, samen met Becker (die zijn taken zag toenemen), naar het moordcentrum Hartheim, nabij Linz, in het huidige Oostenrijk. In juni 1945 bezocht een Amerikaans onderzoekscommissie, on-

der leiding van de officier Charles Dameron, Hartheim. Daar ontdekte hij wat nu de *Hartheimer Statistik* wordt genoemd. Niet enkel staat in dit document te lezen dat in het kader van de gecentraliseerde naziperitocide 70.273 mensen gedood werden, maar ook hoeveel de verpleegkosten die uitgespaard werden de Duitse gemeenschap kon besparen. Het document geeft aan dat tot 1951 (een tienjarenplan) in totaal 885 miljoen RM uitgespaard zou worden.

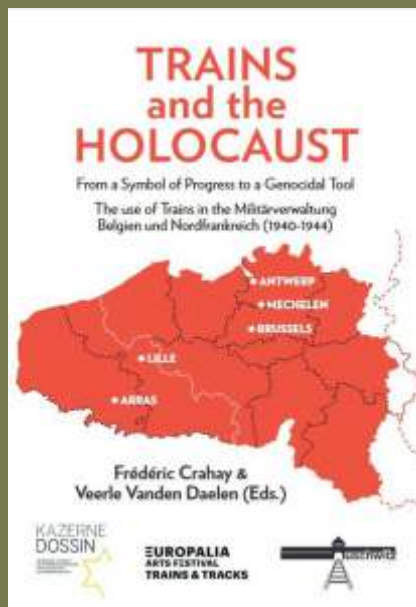
Niet alleen was Aktion-T4 een ideologische strijd tegen 'levensonwaardig leven', maar ook een heuse economische aangelegenheid. ■

Johan Puttemans

ONTDEK ONZE NIEUWSTE PUBLICATIES

Behalve ons pedagogisch bulletin 'Sporen van Herinnering' en ons wetenschappelijk tijdschrift 'Getuigen', publiceren wij onze eigen collectie (Collectie Stichting Auschwitz), pedagogische sets, verhandelingen en een aantal externe publicaties die wij steunen.

Alle info en bestellingen via: auschwitz.be/nl/publicaties